

ИЗ ИСТОРИЈЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

БОРИС НИЛЕВИЋ

О БОСАНСКО-ТУРСКИМ ОДНОСИМА ДО 1463. ГОДИНЕ

Турско освајање Балканског полуострва у XIV и XV стољећу, у бити је комплексан процес. Тежа ли су хришћанска и исламска цивилизација биле у сталном сукобу, како се исцало у XIX стољећу, а и касније, све до наших дана, у знаности је ипак релативизирана. Кроз босанско — турске односе, до похода Мехмеда II 1463. године, покушај ћемо, на сажет начин приказати процес османлијског освајања Босне, у коме су ратни догађаји само једна страна њихових међусобних односа у средњем вијеку.

Први, непосредан додир Турака са Босном догодио се 1386. године, када је мањи број њихових чета допро све до долине Неретве. Опасност није била велика, јер су дошли пред крај јесени и у неважном броју.¹⁾ Напад јачим силама извршен је двије године касније под заповједништвом Шахинишахе, чију су војску Босанци задржали код Билеће. Ту је Тиртков војвода Влатко Вуковић 27. августа (1388) потпуно потукао Турке.²⁾

Долени аријеме коковске битке Војска султана Мурата утврдила је независност Србије. За одлучан сукоб с Османлијама кнез Лазар Хребелановић је окупио најбоље робаке и савезнике, што му није преа-

1) Ђорђевић В., *Историја Босне I*, Београд 1940, 318—319 (Ђорђевић В., *Историја Босне I*).

2) Шабиновић Х., *Босански пашалук, Поставак и управна подјела*, Научно друштво НРБиХ, Дјела, књ. XVI, Одјелене историјско-филозофске науке, књ. 10, Сарајево 1959, 19, нп. 8 (Шабиновић Х., *Босански Пашалук*); Ђирковић С., *Историја средњовјековне босанске државе*, Београд 1964, 158 (Ђирковић С., *Историја Босне I*).

stavljalo plemiću. Njegov zet Vuk Brajkovič, gospodar Kokova i Skoplja, i sam je bio ugrožen, a i kralj Tvrtko je očekivao odmazdu, zbog pobjede kod Bitšebe.¹⁾

Na Vidovdan, 15. juna (po novom kalendaru 28. juna) 1389. godine došlo je do sukoba u kome su našla smrt dva vladara, knez Lazar i suptan Murat. Sukob je "izdaleko odjeknuo" i svakom delovao na savremenike. Ipak, o njemu je do nas dopriao malo savremenih vesti. Možda se u oštitoj pometnji i nesigurnom vremenu malo pisalo.²⁾

Tvrtko I, kralj Srbije i Bosne, predstavljao je kosovsku bitku kao svoju pobjedu. O porazu Osmanlija pisao je 4. avgusta Trogiru, a oko dva meseca kasnije Firenci. U pismu Trogirancima on ne pominje svog osiđeljenog saveznika kneza Lazara. Sam Tvrtko zauzet osvajanjima zapadnoevropskih gradova, nije učestvovao u bici na Kosovu, ali je tamo pisao vojvodu Vukčicu Vukovića, Bosansku vojsku, kako kazuje Tvrtko, vratila se sa velikim gubitcima, dok su Osmanlije pretrpele teški poraz, tako da je "malo od njih žive glave iznelo."³⁾ Drugo Tvrtkovo pismo nije sačuvano, ali se iz odgovora firentinske opštine od 20. oktobra 1389. godine da naslutiti njegova sadržina. Ono se u bici nije razlikovalo od kraljevog pisma Trogirancima. Međutim, u priči Tvrtkovog pisma, na Zapadu je izdaleko uvereno da su Osmanlije izgubile bitku. Opština u Firenci je čestitala kralju Tvrtku pobjedu o kojoj su "davno" stigli glasovi i pisma "mnogih ljudi."⁴⁾

Prema tome, na osnovu "savremenih" ili u nešto kasnije izvora, Turci nisu dobili bitku na Kosovu. Međutim, nije bilo neophodno da nastavljaју rat. Poslednje obostrojne gubitaka bile su porazne samo za jednu, znatno slabiju stranu. Iako je bila pretrpevala ozbiljnu i vojнички dobro organizovanu državu, Srbija se ni na obimu ni na brzinu stanovišnika nije mogla da uporedi sa Osmanlijskim Carstvom. Zato ne iznenađuje što su Lazarovi naslednici prihvatili novu suptanu za vrhovnog gospodara. To je bila neposredna posledica kosovske bitke.⁵⁾

Poslije pada zemalja Vuka Brajkovića, Bosna se našla na stalnom udaru Osmanlija, koji su nadzirali putove preko Kokova i kroz Dolinu Lima. Već u januaru 1398. godine uputio je Bajazet protiv Bosne veliku vojsku, kojom je zapovjedio jedan od njegovih sinova i kome se pridružio kao vazal knez Stefan Lazarević. Ovaј turski pohod je izazvao veliki strah sve do Primorja, ali osim plemićkih nije imao nikakvih rezultata. Pao je u nepotpuno gorušnje doba koje je ponehvatno izuzetno

¹⁾ Милковић Р., *Косовска битка, Историја српског царства, Друга књига, Две борбе за очување и обједињење државе (1331—1357)*, Београд, 1982, 45 (Милковић Р., *Косовска битка*).

²⁾ Исти, исто, 43.

³⁾ Исти, исто, 43—44; Општи узрок "Босанске војске одлази безупутно као, уосталом, и готово сви најбитнији momenti ове велике битке." Ђукић М. С., *Историја Босне*, 159—160; Ипак се мисли да Босански губици нису били велики и да се за последице да се из турског ропства откупе нека властела заробљена на Косову. Петровић В., *Историја Босне*, 327; Ђукић М. С., *Историја Босне*, 159.

⁴⁾ Милковић Р., *Косовска битка*, 44.

⁵⁾ Исти, исто, 43.

ostala imi. Žbog "dne zime" — napisao je Konstantin Filizof — "ma-
 garski vojnici i narodbenici protivnici se svojim krajevima."⁵⁷

(Poslije ovih napada Turci su moglošparisli "bosanskih prezima-
 ma" koji same bitke kod Anore⁵⁸) Dubrovnani poznaju još 1399. godine
 da su Bosanici u sporazumu s Turcima; "Povijetani qui mihi concordati sunt
 Turco."⁵⁹ Uпали su zaustavljeni kahalzuđi i Timurovi prošli u
 Anadoliju; Bajazidovom porazu kod Anore (1402) i međusobnim borbama
 nestojih sinova za vlast (1403 — 13).⁶⁰

Bosna je u međuvremenu imala dolire s Turcima. O tome govori po-
 nosa fragmentarna vijest: Xroije Vukoić je sredinom 1407. godine imao
 neke kontakte sa Bajazidovim nasljednikom,⁶¹ u Bosni je bilo turskih
 naseljenika, vjerovatno trgovaca, koji su se 1408. godine lasano povlenci-
 ni iz ne.⁶² Savelak Xranii je arkao u svojoj zemlji tursku vojakovoi
 vođu koji se 1411. godine najemila na 1000 ljudi.⁶³

Kada su obnovili jedinstvo države pod Mesleli 1. i nesposobni se
 za njeza oslanjala, Turci su pojačali svoju aktivnost u Bosni. Godine
 1414. i 1415. u historiji Bosne su "posebno značajne i posebno interes-
 antne. Značajne su otuži što se tokom njih afirmisao u Bosni faktor
 koji će biti od odlučujućeg značaja u njenoj daljoj historiji — Turci."⁶⁴
 Na ruku im je išao i herceg Xroije Vukoić koji je kralj Žigmund 2. juna
 1412. godine preklasio za odmetnosa i naprsto utarskim vezovima i
 Savelak Xraniiđu da ga napada. Slijedile su i druge savijale: Xroije je
 pokušao da povrati mladost Žigmundovu. Bez uspjeha. Zatražio je po-
 moć u Veneciji da ona posreduje kod utarskog kralja i Savelaka. I tu su
 mu vrata ostala zatvorena. Republika je u augustu upravo sklopila pri-
 mirje sa Ugarskom.⁶⁵ Herceg je jediniot savjenika našao u slovenskom nam-
 jesniku Hekahbegu, koji je na njegov poziv došao u Bosnu maja 1414. godine.
 Nema nikakve "sumnje da upravo Xroiju pristupa suznim sluzi da je
 Turke uvukao u bosanske unutrašnje borbe i da je bosansku državu doveo
 u potpunoj sultanskoj tributari."⁶⁶ Turci su pustošili zemlju sve do
 Zgreba i u augustu se vratili sa plijenom. Nakon pritiska nije jelažalo
 ni ove, a ni 1415. godine, u kojoj Dubrovničani 28. juna javljaju kralju Žig-

⁵⁷ Turčinović S., Godine krize i preokreta, *Historija srpskog naroda*, Druga
 knjiga, Doba borbe za očuvanje i obnovu države (1371—1537), Beograd 1982, 58—60
 (Turčinović S., Godine krize)

⁵⁸ Vesti, *Historija Bosne*, 242.

⁵⁹ Spremić M., *Turski tributari u XIV i XV veku*, *Historijski glasnik Dru-
 štva istoričara SR Srbije*, br. 1—2, Beograd 1970, 34 (Spremić M., *Turski tri-
 butari*)

⁶⁰ Šabanović K., *Bosanski pašaluci*, 26.

⁶¹ Turčinović S., *Historija Bosne*, 207.

⁶² Vesti, isto, 207.

⁶³ Žuboić III., *Dvjesto o odnosima između južnoga crkvenstva i Moğalske
 republike, knjiga VI od godine 1409 do 1412*, JAZU, Zagreb 1878, 139, 168.

⁶⁴ Turčinović S., *Dve godine bosanske historije (1414 i 1415)*, *Historijski glas-
 nik*, Oprezno historijsko društvo NR Srbije 3—4, Beograd 1953, 25.

⁶⁵ Vesti, *Historija Bosne*, 241.

⁶⁶ Vesti, isto, 242.

možu "da je veća Bosna, sa svim krajevima bosne, samostalno podložna Turcima u plaćanju tributa."¹⁸⁾ U tributarnim odnosu, s kraćim periodima dominacije, ona je ostala sve do svoje propasti 1463. godine. Ugarski kralj doživljava, ona je ostala sve do svoje propasti 1463. godine. Ugarski kralj doživljava, ona je ostala sve do svoje propasti 1463. godine. Ugarski kralj doživljava, ona je ostala sve do svoje propasti 1463. godine. Ugarski kralj doživljava, ona je ostala sve do svoje propasti 1463. godine.

Poslije svih prelomnih godina, Bosnu počinju da razdiru sukobi velmoževa i povremeni upadi Turaka često po pozivu zavađenih strana. Kada je sredinom 1415. godine ubijen Pavle Pavlović od strane Saveljevih ljudi u Sutjesci, prilikom nekog međusobnog obračunavanja, njegovi sinovi Petar i Radoslav su pozvali u pomoć Turke i time doprinijeli novom pustošenju Bosne. Samo se Petar Pavlović "iznevjeri цару султану", 1420. godine, ali je odmah bio ubijen od turskog vojvode Исхак-бег.¹⁹⁾ Петров брат Радослав наставио је да излази као турски трибутар и да плаћа харач султану са краљем прекидима, све до смрти, у новембру 1441. године.²⁰⁾ Не зна се колико је тај данак годишње износио. Познато је само да су Павловићи 1455. године давали Турцима, и то закупом, за жупу Тилану 300 дуката или 15000 акчи годишње.²¹⁾ Када је успостављен tributarni однос у нахији Тилани? Према Х. Шабановићу, највећи "распон за датирање тога догађаја јесте вријеме од 1415, када су Павловићи постали вазални сиринци султанови, до 1443, год., када је Исхак-бег умро. Најмање је вјероватно да је тај однос успостављен прије 1420. за Петра Павловића; можда се то десило за Радослава, прије 1427, год., али је највјероватније да је то било послје 1435, а свакако прије 1439. год., јер се послје те године Исхак-бег није мијешао у босанске односе директно, него његов син, Иса-бег."²²⁾

Турски утицај се у Босни полако учвршћивао и припремао терен за њено коначно освојење. Послје Павловића и војвода Сивдаљ Хранић постаје султанов харачар. Да би "онемогућно да Турци пруже помоћ његовим противницима, он признаје турску власт."²³⁾ Од 1415. године, па до смрти (1435), Сивдаљ је сматрао турским човјеком. У бољој позицији није била ни ојачана, послје 1422. године краљева власт. Мада је Твртко II 1424. године припремљен дочекао турски упад у своју земљу, он је и даље остао у вазалном односу према султану. Претпоставља се да је његов харач износио 20000 дуката.²⁴⁾ Ни приближавање Босне Угарској

¹⁸⁾ Спремић М., Турски трибутари, 35.

¹⁹⁾ Ђирковић С., Историја Босне, 241.

²⁰⁾ Спремић М., Турски трибутари, 44.

²¹⁾ Исто, исто, 44.

²²⁾ Шабановић Х., Босанско крајинство. Годишњак Историјског друштва бих. године IX, Сарајево 1958, 183, 187, 191, 197, 204, 215.

²³⁾ Исто, исто, 187-188.

²⁴⁾ Историја народа Југославије I, Београд 1953, 552.

²⁵⁾ Спремић М., Турски трибутари, 36.

1140 — 121) nije postojalo turski uticaj. I kralj Tvrtko II i njegovi savetnici su istovremeno igrali sultanu i ugarskom kralju. Ali najvažnije, turski i ugarski kralj su svojom politikom, bosanski običaji i zakoni su se razvijali u turske ljude.²⁶⁾

U ovom slučaju najvažniji dokaz sigurno pokazuje da je Tvrtko II 1428. godine plaćao danak sultanu, jer je zbog te obaveze pozajmljavao novac u inostranstvu (turski i ugarski kralj).²⁷⁾ Turski se u Bosni nisu zadržavali duže vreme. Tek nakon velikog pustošenja od 1426. godine, oni su započeli nekakve gradove i Tvrtko II je morao obeštati 3200 dukata za njihov otpor.²⁸⁾ Svoju obavezu on je ispunio 1430. godine, te "prema tome nije bilo razloga da netočni gradovi ostanu kao zalog u rukama Turaka."²⁹⁾

Kada je u proleće 1429. godine sklopljeno primirje između ugarskog kralja Žigismunda i turskog sultana Murata II, činilo se da je nastupilo vreme mira i stabilnosti na Balkanskom poluostrvu. Međutim, u stvarnosti, u ovom primirju nije stvarno obezbedilo mirne i stabilne prilike. U prvoj polovini XV veka Ugarska i Turska imale su veoma malo neposrednih dodira. Zajednička im je bila granica jedino na malom odeljku toka Dunava istočno i zapadno od grada Severina. Ta neposrednost ipak nije smanjivala njihovo suparništvo, jer je pravo protivnike njihovih borbi bilo u zemljama njihovih vazala. Preko njih su odmeravali snage, na njihov račun su se mirili, nastojeći da svako sobi obezbedi što veća prava i što jači stvarni uticaj.³⁰⁾

Između Ugarske i Turske prostirao se u širokom luku pojas vazalnih država od Jadranskog do Crnog mora. On je počinao na jadranskoj obali Dubrovачkom Republikom koja je u to doba bila pod arhivnom vlašću ugarskog kralja i koja je naglašavala svoju vjernost kruni ugarskog kraljevstva. U neposrednom "zaleđu" Republike počinjale su teritorije vojvode Sandalja Hranina i vojvode Radoslava Pavlovića, koji su nominalno bili potčinjeni bosanskom kralju, ali su stvarno vodili samostalnu politiku. Obojica su bili vazali Murata II, plaćali mu godišnji danak i dužavali druge obaveze. Između Sandaljevih i Radoslavovih zemalja i Ugarske prostirala se oblast kralja Tvrtka II Tvrtkovića. Kralj je u načelu vladao celokupnom teritorijom bosanske kraljevine, stvarnu vlast je, međutim, imao samo nad jednim njenim delom. Tvrtko II je imao obavezu i prema ugarskom kralju i prema sultanu.³¹⁾ Vazalne države su bile "prinudjene da svoju spoljnu politiku u opštim crtama slobražavaju sa politikom Ugarske, odnosno Turske. U vreme mira turs-

²⁶⁾ Birčević S., *Istorija Bosne*, 261.

²⁷⁾ Kovačević D., *Prilog pitanju ranih bosansko-turskih odnosa*, *Godišnjak Društva istoričara BiH*, godina XI, Sarajevo 1961, 258 (Kovačević D., *Prilog*).

²⁸⁾ Birčević S., *Istorija Bosne*, 261.

²⁹⁾ Kovačević D., *Prilog*, 263.

³⁰⁾ Birčević D., *Protivrecnost balkanske politike*, *Istorija srpskog naroda*, Druga knjiga, *Doba borbi za očuvanje i obnovu države (1371-1537)*, Beograd, 1962, 230 (Birčević S., *Protivrecnost balkanske politike*).

³¹⁾ *Isti*, isto, 231.

oni kojima nisu smjeli napadati Ugarsku, nego ugarski vazali (Turska). Ali ni ugarski ni turski vladar nisu imali dovoljno vlasti i uticaja da svoje vazale drže potpuno pod nadzorom. Vazalima su i u okvirima koje je zametala vernost gospodarima ostajale slobodne ruke. Oni nisu mogli ništa protiv svojih vrhovnih gospodara, a u vreme mira ni protiv njihovih suparnika, ali su zato mogli da nastupaju protiv svojih susjednih vazala, da se s njima kavaju i tukoje, ali samo do izvesne mere. Da zahtevno je priznavao i sultanovu, odnosno kraljevu zaštitu, na je utroveni vazal pribegavao svom vrhovnom gospodaru, tražio je i namještanje dobijao pomoć i podršku.²²⁾ Sve je to davalo mogućnosti, osobito turskom sultanu, da istupa kao sudija i sređuje odnose među svojim vazalima.

Tako su Osmanlije, od momenta kada su dojevine nepokore postale sultanovi vazali, postale i elemenat konzervativije zatečevog stana i svojom garantijama štitali zemlje oblasnih gospodara i njihove granice. Pokušaji da se sruše Radoslav Pavlović 1430 — 32, i herceg Stefan Vukčić 1451 — 52, godine, ako ne ratom, a ono kupovinom njihovih oblasti, na Porti nisu uradili plodom. Za vojske Petra i kneza Nikole, porodica Pavlovića nije imala nekadašnju moć. Na vlasti ih je, pored ostalog, održalo i plaćanje tributa turskom sultanu.²³⁾ Vjerovatno su "najmoćniji oblasni gospodari plaćali svoj haraç mimo kralja, neposredno sultanu."²⁴⁾

Haraç je iscrpljivao i bosanske kraljeve i njihove podanike. Pretstavljala se da je Stefan Tomaš plaćao godišnje 40000 dukata.²⁵⁾ Kako se signaliziralo? "Na najveću štetu našu i naših podanika" (cum maximo detrimento nostro et nostrorum subditorum) kako to vidimo iz njegovog pisma upućenog Veneciji 1456. godine.²⁶⁾ Da bi došao do novca potrebnog za dajak sultanu, koji narod nije mogao podmiriti, kralj se, kao i oblasni gospodari, morao odričati i od svojih prihoda. U tu svrhu on je koristio prihode dobijene od dubrovačkih trgovaca na imo-carine i pribjegavao novčanim pozajmicama od istih.²⁷⁾ Sem harāca, kralj i oblasni gospodari su slali i poklone i nerijetko se služili podmićivanjem na Porti.²⁸⁾ Težina harāca kojim su Turci pritiskivali stanovništvo Bosne zapazena je i u Zapadnoj Evropi. Na to je ukazao papa Pije II obraćajući se kristolovima u jesen 1458. godine.²⁹⁾

Kralju i oblasnim gospodarima prijetila je opasnost i od izuzetnih davanja koja su mogla biti veoma velika. Pripremajući se za pohod

²²⁾ Isti, isto, 231.

²³⁾ Nilević B., Učestće vojske Petra i kneza Nikole Pavlovića u političkom životu srednjovjekovne Bosne, Prilozi Instituta za historiju, god. XVI, br. 17, Sarajevo 1980, 67 (Nilević B., Učestće).

²⁴⁾ Spremić M., Turski tributari, 46.

²⁵⁾ Isti, isto, 38.

²⁶⁾ Isti, isto, 46.

²⁷⁾ Isti, isto, 46.

²⁸⁾ Isti, isto, 46.

²⁹⁾ Isti, isto, 39.

prigovori Smedereva i Beograda, Mehmed II je početkom 1456. godine u obruču na kojima počeo da obilazi običaje koji su nekada vladali kod Hrvata, Srba i Baškinaca. Tako je tražio od kralja Tomasa 10000 tovara zlatne monete, kraljeva Stefana 8000, a Petra Pavlovića 4000, te da oslobode svoju vojsku prisiljave pokoru. Odgovor sve triju bio je isti: da će se plaćati uobičajeni danak kao i ranijim carevima.³⁹

Turski pritisci su došli do izražaja i u oblasti privrede. Doino je naredbe o zabrani izvoza srebra iz Bosne. Svo se srebro iz rudnika moralo nositi u sultanovu kovnicu. Sultanovi službenici su godišnje kontrolisali strovođenje ove zbrane i to je pripisivalo kralja i oblasne gospodare da ga pretaju Turcima.⁴⁰

Uopšte, u odnosima Bosne sa Dubrovnikom stajalo je bilo prisutno pitanje oduzeto srebro i sigurnosti trgovca. Dubrovčani uvažuju da bezbednost trgovaca u unutrašnjosti zemlje kralja, na prvom mestu, od Turaka. Činjenica da su srebro "oduzimali i kralj Tomasi i Petar Pavlović pokazuje da se nije radilo o nerestoljenoj vlasti vlastele, već o strogim turskim naredbama. Fojničkim trgovcima je knez Pavle Klišić rekao, da je sultanov eklat naredio da se sve srebro mora nositi u Tursku. Xerinet, kroz svoju zemlju su prolazili putevi, imao je naredbe da sprečava da se srebro krišom odnosi u Primorje.⁴¹ Dubrovčani su odlučili, 6. aprila 1456. godine, još neobaviještteni o pozivima zapleniti, da zamole turskog poslanika, da posreduje kod vojvode Petra Pavlovića, da vrati srebro i dukate dubrovčankim trgovcima, koje im bijaše oduzeo.⁴²

Svi ovi momenti su privredno gušili zemlju, pojačavali eksploataciju seљаka i slabili volju naroda za otporom. Izgubljeni balvanski sinjet, prevaskotno seљaštvo, mnogo je strajalo zbog rasula stvorena oko turskih granica i međusobnih sukoba velmoža, na je mesto omeđeno osmansku vlast kao oslobođenje od svojih neđa. Na to se žalio i poslednji bosanski kralj Stefan Tomasević kralj. Pišu II 1461. godine, govoreći da Turci imaju bosanske seљake obećavajući im slobodu i tako uspevaju da ih odvoje od kralja i vlastele i ležu za svoja obećanja.⁴³ U kraljevom poslednjem od Osmanlija dolazilo je do neprestanog otpora, naroda se oslobađao brcim za toli život i neizvesnu sutrašnjicu. A oni koji su prihvaćanjem islama prihili novoj vlasti, otvarali se uspešnim karijeru do najviših zvana, bez obzira na njihov raniji i prethodni društveni položaj.⁴⁴

³⁹ Ђирковић С., Историја Босне, 311 (исти, Xerinet Stefan Vuković — Kosača u njegovu doba, Beograd 1964, 227 (Ђирковић С., Xerinet Stefan).

⁴⁰ Ђирковић С., Историја Босне, 312.

⁴¹ Исти, Xerinet Stefan, 213.

⁴² Веровић В., Историја Босне, 520; Божић Н., Дубровник и Турска у XIV и XV веку, Београд 1952, 141; Нилевић Б., Уочице, 64—65.

⁴³ Јиречек К., Историја Срба, Прва књига до 1337. године (Историјска историја), Београд 1952, 313; Ђирковић С., Историја Босне, 325; Историја Југославије, Београд 1972, 110 (Историја Југославије).

⁴⁴ Историја Југославије, 110.

Rasturana unutrašnjim borbama, silno oslabljena, Bosna je izgubila svoju samostalnost. U njoj ne "bеше дасала, за који се чинило постојало умрети. Слобела је за једне значајни притисак за друге."⁴⁰) Када је у пролеће 1463. године султан Мехмед II кренуо у Босну, у њој се не догађао јачи покрет, да заустави непријатеља. Босански историја "не даје ни једне Марше, а какао ли величанственог Косова."⁴¹) Она је доста жалосно завршила, са шавитом провала, како је то казано у XVI столећу један од највећих југославенских комедиографа, Дубровачанин Марин Држић.⁴²)

Босанско-турске односе до 1463. године карактерише и сукоб и компромис. Турска освајања, како Балкана, тако и Босне, пратила су пљачкања и пустошења, о чему су оставили помена и хришћански и турски писци. Уз стање освајач-бранилац, те "да су жони завилели мртвима", проширило се и прожимање и прелитанње интереса и једних и других поглавито аристократије. Службе организовано босанско друштво позивало је у помоћ Турке да рјешавају његове размирице. Прихваћено је властство које је продужило постојање државе и ранијег живота, али су цар и друга ванредна давања финансијски исцрпљивала Босну. Плаћање данка само је привремено одгађало коначно освојење. О његовој висини се са султаном није могло спорити.

Сааки од владара или обласних господара је заједно са територијом наслеђивао и посљедице ранијих ратова: сукобе, неправде и увреле. Градила се патологија освете која се реализовала у првој погодной прилици, стварајући тако повода за нова непријатељства. Болест врха босанског друштва нишла је на руку Османлијама који су је подстицали и подржавали. Међу завађеним босанским велможама у то вријеме није било ниједног који би се удружио изнад себичних породичних заједница и покушао да све снаге удружи и окрене против Османлија. А и помоћ са Запада је долазила на махове и боловала је од обећања. И Европа је крила експанзивну намјеру према Босни. Све је то тјерало краља и обласне господаре да праве компромисе са Турцима.

⁴⁰) Ђоровић В., Босна и Херцеговина, Београд 1925, 59.

⁴¹) Исто, исто, 59.

⁴²) Хрибах Б., Трагедија о средњовековној Босни у Дубровнику XV и XVI века, Радови са симпозијума "Средњовековна Босна и европска култура", Издања Музеја града Зенице III, Зеница 1973, 139.